Vlaams Parlement

1215 (2016-2017) – Nr. 3
ingediend op 2 maart 2018 (2017-2018)

Verslag

namens de Commissie voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin
uitgebracht door Elke Sleurs en Elisabeth Meuleman

over de conceptnota voor nieuwe regelgeving

van Cindy Franssen, Katrien Schryvers, Griet Coppé,
Vera Jans, Tinne Rombouts en Valerie Taeldeman

betreffende de decretale verankering
van de sensibilisering rond en de preventie van
de blootstelling aan chemische stoffen
die de normale hormonale werking
tijdens belangrijke ontwikkelingsfasen
van het menselijk organisme
ontregelen of kunnen ontregelen

verzendcode: WEL

Samenstelling van de Commissie voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin:

Voorzitter: Bart Van Malderen.

Vaste leden:
Danielle Godderis-T'Jonck, Lies Jans, Lorin Parys, Peter Persyn, Elke Sleurs, Tine van der Vloet;
Griet Coppé, Cindy Franssen, Vera Jans, Katrien Schryvers;
Freya Saeys, Martine Taelman;
Freya Van den Bossche, Bart Van Malderen;
Elke Van den Brandt.

Plaatsvervangers:
Björn Anseeuw, Vera Celis, Cathy Coudyser, Koen Daniëls, Ingeborg De Meulemeester, Manuela Van Werde;
Sonja Claes, Dirk de Kort, Kathleen Helsen, Tinne Rombouts;
Jo De Ro, Emmily Talpe;
Jan Bertels, Bert Moyaers;
Elisabeth Meuleman.

Toegevoegde leden:
Ortwin Depoortere.

Documenten in het dossier:
1215 (2016-2017) – Nr. 1: Conceptnota voor nieuwe regelgeving
– Nr. 2: Verslag van de hoorzitting

INHOUD

1. Toelichting door Cindy Franssen 4
2. Bespreking..... 7
Gebruikte afkortingen..... 8

De Commissie voor Welzijn, Volksgezondheid en Gezin besprak de conceptnota voor nieuwe regelgeving betreffende de decretale verankering van de sensibilisering rond en de preventie van de blootstelling aan chemische stoffen die de normale hormonale werking tijdens belangrijke ontwikkelingsfasen van het menselijk organisme ontregelen of kunnen ontregelen, tijdens haar vergaderingen van 18 oktober 2017 en 27 februari 2018.

Tussenin werd op 13 december 2017 een hoorzitting gehouden. Het verslag van die hoorzitting is verspreid als *Parl.St.* Vl.Parl. 2016-17, nr. 1215/2.

1. Toelichting door Cindy Franssen

Cindy Franssen wil met deze conceptnota het Preventiedecreet van 21 november 2003 uitbreiden met een verplichte sensibilisering over de blootstelling aan hormoonverstorende stoffen. Het hormonenstelsel reguleert essentiële functies van het menselijke lichaam. Hormonen spelen een cruciale rol in de groei en ontwikkeling van mens, immuunsysteem, stofwisseling, humeur en voortplanting. Hormoonverstorende stoffen krijgen steeds meer aandacht op verschillende beleidsniveaus. De kritische massa groeit want ook middenveldorganisaties hebben beleidsdossiers samengesteld.

Sinds de twintigste eeuw is het gebruik van synthetische chemicaliën exponentieel gestegen. Er zijn naar schatting 84.000 chemische stoffen in de handel. Daarvan zijn er een 800-tal geïdentificeerd als hormoonverstorende stof. De conceptnota neemt de definitie van de Wereldgezondheidsorganisatie over: een hormoon-verstorende stof is een chemische stof of een mengeling van chemische stoffen die niet door het menselijke lichaam wordt geproduceerd, die de werking van het hormoonsysteem verstoort of belemmert, en die schadelijke gevolgen heeft voor de gezondheid van het blootgestelde individu of zijn afstammelingen.

Hoe wordt de mens aan hormoonverstorende stoffen blootgesteld en hoe neemt de mens die stoffen op in zijn lichaam? Het is thans moeilijk er niet aan blootgesteld te worden omdat ze alom aanwezig zijn in de leefomgeving. Ze worden in het menselijk lichaam opgenomen omdat de mens ze opeet, inademt of aanraakt. Een onderzoek van het Amerikaanse milieuagentschap toont aan dat 25 percent van de vrouwen meer dan vijftien verzorgingsproducten per dag gebruikt, wat neerkomt op 168 chemicaliën. Het Steunpunt Milieu en Gezondheid verklaart de opname van triclosan door het gebruik van verzorgingsproducten. Een andere bron waaraan voornamelijk peuters blootstaan, is huisstof waarin hormoonverstorende stoffen zijn opgestapeld. Het Vlaams Humaan Biomonitoringsprogramma volgt de aanwezigheid van hormoonverstorende stoffen in het menselijke organisme. Bepaalde hormonen worden echter synthetisch geproduceerd om de gezondheid en levenskwaliteit van mensen te verbeteren. Er zijn de hormoonvervangende therapieën of anticonceptie.

Om de toxiciteit van de hormoonverstorende stoffen te illustreren, moet een aantal zaken worden aangehaald. Er is lang gediscussieerd over de dosering. Regelgeving gebruikt vaak grenswaarden gebaseerd op de stelling van Paracelsus dat alles giftig is als de dosis hoog genoeg is. Geldt dit uitgangspunt ook voor hormoonverstorende stoffen? In 2013 stelde de Hoge Gezondheidsraad dat er geen wetenschappelijke twijfel over is dat sommige vervuilende stoffen die het endocriene stelsel ontregelen, ook bij blootstelling aan een lage dosis effecten veroorzaken. De cumulatieve opstapeling van kleine dosissen beperkt zich niet tot hormoonverstorende stoffen, maar bij deze stoffen is de bezorgdheid groter omdat de invloed op het hormonale systeem zich al voordoet bij zeer lage concentraties. De toxiciteit van hormoonverstorende stoffen wordt bepaald door de periode waarin een individu eraan wordt blootgesteld, het zogenaamde tijdsvenster. De kritieke periodes zijn de momenten waarop hormonen betrokken

zijn bij de ontwikkeling of de controle van het lichaam. Tot de prioritair te beschermen kwetsbare personen horen jonge (ook ongeboren) kinderen, prematuren, adolescenten, pubers en zwangere vrouwen.

In 2012 benadrukte de Wereldgezondheidsorganisatie het niet te onderschatten schadelijke effect van het samengaan van verschillende hormoonverstorende stoffen. De aanpak waarbij stoffen een voor een worden geclassificeerd maakt het niet mogelijk de gevaren van cocktails te bepalen. Een Vlaamse studie uit 2016 toont het nadelige effect van cocktails op het geboortegewicht. Een andere verstoring is de meervoudige hormonale verstoring: een hormoonverstorende stof kan inwerken op verschillende receptoren. Blootstelling aan hormoonverstorende stoffen hoeft niet onmiddellijk een nadelig effect te genereren. Onderzoek toont aan dat vrouwen die ooit in aanraking zijn gekomen met DDT dat drie generaties lang doorgeven. Vrouwen wier moeder is blootgesteld aan DDT hebben viermaal meer kans op borstkanker.

Er is reeds regelgeving. REACH is een Europees registratie-, evaluatie- en goedkeuringssysteem voor chemische stoffen die worden geproduceerd of geïmporteerd in de EU. Deze verordening maakt importeurs en producenten verantwoordelijk voor informatie over eigenschappen met inbegrip van het risico bij gebruik, alvorens de producten op de Europese markt worden toegelaten. Voordien lag de bewijslast bij de overheid.

Deze eerste stap is niet voldoende omdat het effect op de volksgezondheid vrij aanzienlijk is. Steeds vaker worden ziektes in verband gebracht met de opname van hormoonverstorende stoffen. Voortschrijdend inzicht is van belang. In 2002 sprak de Wereldgezondheidsorganisatie nog over mogelijke effecten. Tien jaar later was de Wereldgezondheidsorganisatie overtuigd van de schadelijke gevolgen ervan. Dat werd herbevestigd door een internationale groep wetenschappers in de Berlaymontverklaring van 2013.

Het is uiterst moeilijk een direct verband tussen oorzaak en gevolg aan te tonen omdat de bestanddelen en de gezondheidsgevolgen sterk individueel bepaald worden. Het causaliteitsvraagstuk wordt steeds beter gestaafd door wetenschappelijke studies. Er zijn studies over de correlatie tussen oestrogenen in het leefmilieu en borstkanker. Het Steunpunt Milieu en Gezondheid ziet correlaties tussen ftalaten en immuunparameters, en tussen arsenicum en stressparameters. Het bewijsmateriaal waaruit blijkt dat blootstelling aan bepaalde chemische stoffen de ontwikkeling van het kind kan beschadigen, neemt toe.

Deze conceptnota verwijst naar een overvloed aan publicaties die de nadelige effecten van hormoonverstorende stoffen aantonen of aannemelijk maken. Het voorzorgsbeginsel, zoals vervat in het decreet van 5 april 1995 houdende algemene bepalingen inzake milieubeleid, moet worden geactiveerd. Bovendien zijn de kosten als gevolg van blootstelling in termen van gezondheidsuitgaven en verminderd inkomen aanzienlijk. Er is sprake van 157 miljard euro aan gezondheidskosten.

Hormoonverstorende stoffen kunnen geslachtsgerelateerde aandoeningen veroorzaken, naast schildklierproblemen, een laag geboortegewicht, vroeggeboorte, obesitas, diabetes, ADHD, autisme en kanker. De toename van hormoongerelateerde kankers wordt in verband gebracht met blootstelling aan hormoonverstorende stoffen. Volgens de Wereldgezondheidsorganisatie is één op vijf kankers gelieerd aan omgevingsfactoren waartoe hormoonverstorende stoffen behoren.

De conceptnota focust op de kwetsbare doelgroepen. De beleidsnota Welzijn, Volksgezondheid en Gezin 2014-2019 (*Parl.St.* Vl.Parl. 2014-15, nr. 125/1) zegt

dat goede preventie niet vroeg genoeg kan starten. Het belang van zwangerschapsondersteuning wordt door wetenschappelijke evidentie ondersteund.

Centraal staat de bevinding dat de verstoring van het hormonale systeem in het bijzonder in bepaalde periodes van de ontwikkeling van het menselijke organisme onomkeerbare gevolgen kan hebben. De gevolgen kunnen meteen of jaren na de blootstelling zichtbaar worden. De beoogde regelgeving op het vlak van sensibilisering en preventie moet daarop inzetten.

Tot de kwetsbare doelgroepen behoort het ongeboren leven omdat zwangere vrouwen hormoonverstorende stoffen kunnen doorgeven aan hun ongeboren kind. Er worden lichaamsvreemde hormonen aangetroffen in placenta en navelstrengbloed. Blootstelling tijdens de embryonale ontwikkeling kan grote blijvende gevolgen hebben op de ontwikkeling van de foetus of het jonge kind, en kan later de volwassene beïnvloeden. Wetenschappelijk bewijs benadrukt de noodzaak aan voorzorgsmaatregelen tijdens deze levensperiodes. Cellulaire receptoren en de reactie van cellulaire ontstekingsmechanismes zijn betrokken bij de verstoring van het hormonale systeem. Baby's, kinderen en adolescenten vormen een risicovolle doelgroep.

De indieners van de conceptnota zijn niet de eersten die politieke aandacht vragen. Er is de Europese Verklaring van Parma van 2010. In 2011 heeft de Europese Commissie het gebruik van bisfenol A verboden in zuigelingenflessen. In oktober 2015 hebben 53 Europese landen de Minsk Declaration van de Wereldgezondheidsorganisatie ondertekend. In december 2016 heeft het Europese Hof van Justitie de Europese Commissie veroordeeld in deze materie. Het recente voorstel van de Europese Commissie om tot criteria te komen is afgewezen. Ook op Belgisch federaal en deelstatelijk niveau zijn reeds initiatieven genomen.

Desondanks zijn extra maatregelen aangewezen. Denemarken, Zweden en Frankrijk zijn in Europa toonaangevend met nationale actieplannen, kenniscentra, verbodsbepalingen, ecolabeling, fiscale maatregelen, maatregelen voor openbare aanbestedingen, sensibilisering in de ruime zin en samenwerking met stakeholders.

Vlaanderen kan een aantal maatregelen nemen. Er is reeds verwezen naar de unieke humane biomonitoring. De inzichten van de conferentie De Toekomst is Jong bieden aanknopingspunten voor sensibilisering en preventie. De sensibiliserende brochure van de Gezinsbond staat op de website van Kind en Gezin. Bij sensibilisering moeten verschillende actoren betrokken worden. De boodschap moet weloverwogen zijn en omzichtig gebracht worden.

De beste strategie om blootstelling te vermijden is beperken en verbieden. Vlaanderen is hiervoor echter niet bevoegd. Sensibilisering en preventie zijn pas zinvol als mensen blootstelling kunnen vermijden, wat thans vrijwel onmogelijk is. Dat kan ertoe leiden dat de overheid het probleem erkent maar geen acties onderneemt. De schadelijke gevolgen worden dan impliciet aanvaard als nevenschade. Dergelijke passiviteit is niet gerechtvaardigd vanuit het principe van 'health in all policies'. Bovendien moet de volksgezondheid centraal staan voor de toekomstige generaties. Dat zogenaamde rentmeesterschap impliceert dat Vlaanderen zijn bevoegdheid maximaal benut om de verspreiding van hormoonverstoorders in te dammen. Wanneer de financiering van de gezondheidszorg onder druk staat en de uitgaven voor hormoongerelateerde aandoeningen huizenhoog zijn, is inertie geen optie.

Deze conceptnota doet geen afbreuk aan initiatieven op andere bevoegdheidsniveaus. Er wordt gestreefd naar een decretaal verankerde verplichte sensibilisering door de Vlaamse Regering. De Vlaamse Regering dient een preventief beleid te

voeren. Dat kan worden ingepast in het Preventiedecreet van 21 november 2003. De Vlaamse Regering kan op basis van artikel 51 van dat decreet immers initiatieven nemen ter preventie van initiatieven veroorzaakt door fysische of chemische factoren. Deze mogelijkheid moet in een verplichting omgezet worden.

Artikel 54, paragraaf 1 en 3, biedt de Vlaamse Regering de mogelijkheid een netwerk op te richten voor de bewaking van in de mens gemeten blootstelling, en voor de bewaking van de effecten van fysische en chemische factoren op de bevolking; dit met de bedoeling beschermingsmaatregelen te kunnen nemen. De Vlaamse Regering kan een fonds oprichten. Er kan een verplichte financiële bijdrage ingevoerd worden ten laste van bedrijven of burgers die mee verantwoordelijk zijn voor de aanwezigheid van schadelijke fysische of chemische factoren.

2. Bespreking

Cindy Franssen zegt dat de beperkte hoorzitting van 13 december 2017 haar heeft gesterkt om hier verder werk van te maken.

Elke Van den Brandt dankt Cindy Franssen om dit thema op de agenda te zetten. Het is goed dat op preventie wordt ingezet. Het is uitkijken naar een concreet decreetgevend initiatief. Elke Van den Brandt verklaart zich bereid daaraan mee te werken. Ook Groen plant initiatieven om een aantal stoffen te verbieden en het wetenschappelijk onderzoek te versterken.

Bart Van Malderen sluit zich aan bij de waardering.

Bart VAN MALDEREN,
voorzitter

Elke SLEURS
Elisabeth MEULEMAN,
verslaggevers

Gebruikte afkortingen

ADHD	Attention Deficit/Hyperactivity Disorder
DDT	dichloordifenyltrichloorethaan
EU	Europese Unie
REACH	Registration, Evaluation, Authorisation and Restriction of Chemicals